

Przemiany seksualności w społeczeństwie współczesnym. Teoria i rzeczywistość, red. nauk. Zbigniew Lew-Starowicz, Katarzyna Waszyńska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012, 382 s.

Książka *Przemiany seksualności w społeczeństwie współczesnym. Teoria i rzeczywistość* stanowi interdyscyplinarne spojrzenie na jedno z fundamentalnych zagadnień dotyczących człowieka, a mianowicie na jego seksualność. Przyjęta w publikacji wieloaspektowość ściśle wiąże się z trudnością, jaką w seksuologii stanowi jednoznaczne zdefiniowanie terminu 'seksualność'². Wynika to między innymi z tego, że dotyka ona właściwie całego obszaru funkcjonowania człowieka: emocjonalnego, psychicznego, fizycznego i społecznego, a także uwzględnia oddziaływanie wielu czynników, tj. biologicznych, psychologicznych oraz społeczno-kulturowych. Autorzy recenzowanej publikacji ujmują więc seksualność człowieka z perspektywy medycznej, psychologicznej, edukacyjnej i społeczno-kulturowej, z jednoczesnym uwzględnieniem istotnych dla niej problemów na różnych etapach życia człowieka.

Wskazując na interdyscyplinarność książki, warto również podkreślić różnorodność profesji jej autorów, wśród których znaleźli się praktycy i teoretycy z dziedzin nauk humanistycznych i medycznych. Publikacja może zatem znaleźć czytelnika w szerokim gronie, z pewnością wśród pedagogów, psychologów, lekarzy, osób zajmujących się dydaktyką oraz terapią seksualną.

Zawarte w książce teksty uporządkowano w cztery części, zgodnie z kontekstem ujmowanej seksualności człowieka. Artykuły prezentujące wyniki badań własnych autorów zawierają tabele i wykresy.

Pierwsza część książki, zatytułowana *Rekonstrukcje seksualności. Konteksty i dyskursy*, wprowadza czytelnika w szeroki kontekst omawianego zjawiska, na który składają się kwestie związane z terapią seksualną, koncepcjami zdrowia i jego promocją, tożsamością i obrazem ciała, a także z tłem historycznym i postawami wobec seksualności w różnych społeczeństwach. Zagadnienie dotyczące terapii seksualnej przedstawione jest przez Zbigniewa Lwa-Starowicza w artykule *Podstawy terapii seksualnej*. Autor rysuje tło historyczne, przybliża pionierów terapii seksualnej oraz ich wkład w leczenie zaburzeń seksualnych. W dalszej części przedstawia najczęściej obserwowane w gabinecie seksuologa zaburzenia seksualne oraz wybrane metody ich leczenia. Lew-Starowicz prezentuje metody, które, choć nie są skomplikowane, cechują się wysoką skutecznością w warunkach leczenia ambulatoryjnego oraz domowego. Bardzo ważny w kontekście satysfakcji z życia seksualnego, a co za tym idzie, zdrowego i harmonijnego funkcjonowania w rodzinie i społeczeństwie, wydaje się wątek poświęcony trudnościom z zewnętrznianiem problemów seksualnych oraz różnic w tych zachowaniach pomiędzy kobietami i mężczyznami. Autor wskazuje również na zachodzące w obyczajowości i kobiecości vs męskości przeobrażenia, których następstwem jest zanikanie u mężczyzn postawy „twardzieła”, a pojawianie się jej u coraz bardziej wyemancypowanych kobiet. Otwartość i umiejętność ujawniania własnych problemów zdrowotnych jest, zdaniem autora, kluczowym czynnikiem zdrowia psychicznego i seksualnego, przy zastrzeżeniu, że równie szkodliwy jak purytyzm jest ekshibicjonizm.

Kolejny artykuł pierwszej części zatytułowany jest *Dyskurs zdrowia w społeczeństwie współczesnym: konteksty teoretyczne*. Autor – Zbyszko Melosik – podejmuje rozważania dotyczące ciała, zdrowia i choroby, które są bardzo istotne dla rozumienia społecznego i kulturowego

² K. Waszyńska, *Seksualność człowieka w aspekcie historycznym*. [W]: *Przemiany seksualności w społeczeństwie współczesnym. Teoria i rzeczywistość*. Red. Z. Lew-Starowicz, K. Waszyńska. Poznań 2012: 63–83.

kontekstu seksualności człowieka. Analizując różne koncepcje zdrowia, skłania czytelnika do stawiania wciąż aktualnych pytań dotyczących kierunków rozwoju współczesnego systemu lecznictwa oraz sposobów promowania zdrowia. Zbyszko Melosik nie próbuje dokonać oceny, która z prezentowanych przez niego koncepcji zdrowia jest najlepsza. Jest raczej zwolennikiem możliwie komplementarnego ich ujmowania. Namawia, aby każdy stworzył sobie „małą, prywatną koncepcję promocji zdrowia – eklektyczną i wartościową, w kontekście osobistym i codziennym”.

Artykuł Agnieszki Cybal-Michalskiej *Tożsamość w ponowoczesności – przyczynek do refleksji na temat społecznej konstrukcji obrazu ciała* wpisuje się w dalsze rozważania dotyczące cielesności człowieka, tym razem z perspektywy jego tożsamości. Autorka dokonuje rozważań nad wpływem dokonującej się w świecie globalizacji na konstytuowanie się indywidualnej tożsamości jednostki. Są to dzisiaj istotne rozważania, gdyż globalizacja wdziera się we wszystkie sfery życia człowieka, budząc wiele niepokoju. Agnieszka Cybal-Michalska, odwołując się do licznych autorów, odsłania różne aspekty globalizacji jako procesu uniwersalizacji, wieloznaczności, epizodyczności i sfragmentaryzowania. Autorka stawia ważne pytanie „czy pejzaż ponowoczesnego świata sprzyja konceptualizacji dojrzałej tożsamości jednostkowej oraz czy pojedynczy człowiek może być przygotowany do permanentnej autokreacji, gwarantującej satysfakcjonujące przeżywanie własnej osoby i swojego miejsca w ponowoczesnej rzeczywistości?”. Poszukując odpowiedzi, rozważa kwestię dzisiejszego rozumienia tożsamości, która na skutek procesów globalizacyjnych zmieniła swoją naturę³, jest raczej procesem nieustannego jej formowania⁴ i może przypominać „lekki płaszcz, który można w dowolnym momencie zrzucić z ramion i zamienić na inny”⁵. Autorka wskazuje również na potrzebę uwzględniania w pojęciu tożsamości takich kwestii, jak przeciwieństwo i odmiennosc. Pokazuje związek formowania się tożsamości z wartościami kulturowymi, obecnym dzisiaj kultem ciała i młodości oraz konsumpcyjnym stylem życia.

Ostatni tekst pierwszej części książki, autorstwa Katarzyny Waszyńskiej, nosi tytuł *Seksualność człowieka w aspekcie historycznym*. Artykuł stanowi ciekawą podróż w historię seksualności człowieka, dzięki czemu możliwe staje się zrozumienie uwarunkowań współczesnych zachowań seksualnych, które różnią się nie tylko międzykulturowo, ale również w ramach tej samej kultury oglądanej w perspektywie dłuższego czasu. Jak słusznie zauważa autorka, różnorodne zachowania seksualne, określane często mianem „wynałazku” dzisiejszego pokolenia, mają swoje korzenie w historii, w przekazach przodków. Na przestrzeni dziejów poddawane były różnym wpływom: wiedzy o anatomii człowieka, tabuizacji, filozofii i religii, polityki i gospodarki czy wreszcie mody i mediów. W historii seksuologii, która odzwierciedla różne konstelacje postaw wobec seksualności, Katarzyna Waszyńska opisuje cztery okresy: 1) przedhistoryczny, 2) obserwacji i dociekań przednaukowych (trwający do przełomu XVIII i XIX wieku), 3) wiedzy przedseksualnej (XIX wiek) i 4) okres wiedzy seksuologicznej (XX wiek). Artykuł prezentuje również rozwój seksuologii w Polsce, początki wprowadzania edukacji seksualnej młodzieży, działalności naukowej oraz tworzenia różnych struktur (placówek i organizacji) zajmujących się seksualnością człowieka.

Druga część recenzowanej książki zatytułowana jest *Edukacja seksualna. Wybrane aspekty*. Pierwszy z tekstów tej części podejmuje bardzo ważny i nieustannie powracający nie tylko w literaturze naukowej, ale również w życiu codziennym i w mediach, problem edukacji

³ B. Misztal, *Teoria socjologiczna a praktyka społeczna*, Kraków 2000: 144–145.

⁴ E. Wnuk-Lipiński, *Świat międzyepoki*, Kraków 2004: 207–209.

⁵ Z. Bauman, za: B. Misztal, *Teoria socjologiczna a praktyka społeczna*, Kraków 2000: 150.

seksualnej. W artykule *Edukacja seksualna jako forma ochrony i promocji zdrowia seksualnego* Ewa Kasperek-Golimowska rozważa dylematy: czy dzieci i młodzież w ogóle należy edukować seksualnie? Jeśli tak, to kiedy rozpoczynać edukację? Jakiej wiedzy ma ona dotyczyć? Jakie wartości promować? Kto powinien prowadzić edukację seksualną – rodzice czy szkoła? Z omawianą kwestią wiążą się kolejne pytania, a mianowicie: czy poszerzanie wiedzy seksualnej pobudza młodych do wcześniejszej inicjacji seksualnej, a także czy popularyzacja informacji o środkach antykoncepcyjnych wzmacnia aktywność seksualną młodzieży? W poszukiwaniu odpowiedzi na powyższe pytania autorka przytacza wyniki badań oraz prezentuje wypowiedzi zarówno zwolenników, jak i przeciwników edukacji seksualnej. Analizuje również prawne podstawy prowadzenia w szkołach edukacji seksualnej (zajęcia „wychowanie do życia w rodzinie”), a także omawia jej cele oraz treści programowe. W dalszej części artykułu autorka zajmuje się efektywnością edukacji seksualnej i odnosi ją do potrzeb edukacyjnych młodych osób, a także do międzynarodowych uregulowań dotyczących praw człowieka. Ostatnia część artykułu Ewy Golimowskiej-Kasperek stanowi szeroki przegląd literatury w odniesieniu do różnych modeli promocji zdrowia, w tym zdrowia seksualnego.

Kolejny artykuł drugiej części książki nosi tytuł *Przejawy seksualności dziecka w wieku przedszkolnym – kontekst edukacyjny*. Autorka, Katarzyna Waszyńska, rozpoczyna go mottem D.W. Hafnera „Edukacja seksualna tak naprawdę zaczyna się w sali porodowej”. Dla czytelnika staje się więc oczywiste, że dziecko uczy się własnej seksualności od samego początku. Pierwszymi nauczycielami stają się rodzice, choćby przez fakt odmienności swoich płci. Autorka charakteryzuje różne aspekty rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym, w szczególności skupia się na tych związanych z jego seksualnością. Omawia również trudności, jakie towarzyszą dorosłym, gdy podejmują próby rozmów z dzieckiem o rozmaitych sprawach związanych z jego ciałem, płcią i seksualnością, w tym używania adekwatnego słownictwa. Artykuł zawiera wskazania dla wychowywania i edukowania seksualnego przedszkolaków, ukazuje liczne normalne i istotne rozwojowo zachowania seksualne dziecka, którego wiek (2 do 7 lat) często kojarzony jest z okresem aseksualnym, zatem wszelkie zachowania seksualne (autoerotyczne, zabawy erotyczne) mogą budzić u rodziców obawy, wstyd i zakłopotanie. Autorka zamieszcza w swoim tekście wykaz dostępnej na rynku polskim literatury dotyczącej edukacji seksualnej dziecka, co dla rodziców i edukatorów stanowi cenną pomoc.

Izabela Fornalik w artykule *Edukacja seksualna osób z niepełnosprawnością intelektualną*. W poszukiwaniu właściwego modelu porusza problematykę, która w ostatnich latach zajmuje coraz liczniejszą grupę badaczy. Autorka przyznaje jednak, że nadal „...stąpamy małymi kroczkami, często po omacku, ciągle zażenowani wątpliwościami...”. Zadaje jednocześnie pytania, czy możliwa jest zmiana i jakie powinny być podjęte kroki ku wprowadzeniu do polskich placówek edukacyjnych i terapeutycznych dla osób niepełnosprawnych intelektualnie właściwych działań w obszarze edukacji seksualnej. Izabela Fornalik, dzięki wieloletniemu doświadczeniu w edukacji seksualnej jako edukator zarówno niepełnosprawnej młodzieży, jak i specjalistów oraz rodziców mających podjąć te działania, spogląda na kwestie seksualności w bardzo pragmatyczny sposób. Jasno precyzuje, jak rozumie pojęcie seksualności, wskazując tym samym obszary do pracy edukacyjnej. Są nimi, oprócz współżycia seksualnego, również identyfikacja płciowa, orientacja seksualna, intymność, miłość czy prokreacja. Autorka omawia w swojej pracy istotne z punktu widzenia edukowania podstawy prawne do realizacji tych działań wśród grup młodzieży o różnym stopniu niepełnosprawności intelektualnej, które nie są jednakowe dla każdej z tych grup. Wskazuje również, kto powinien zajmować się edukacją w tym obszarze oraz jaki powinien być model kształcenia tych osób. Kluczową rolę w omawianej kwestii autorka przypisuje rodzicom, którzy powinni otrzymać wsparcie właściwych osób i instytucji

w zakresie, jaki wynika z ich własnych trudności, obaw czy niedostatków wiedzy. Artykuł zawiera ponadto wiele cennych wskazówek dla działań edukacji seksualnej w placówkach dla osób niepełnosprawnych intelektualnie.

Część drugą publikacji zamyka tekst Joanny Dec „Czym skorupka za młodu nasiąknie...”, czyli o stereotypach dotyczących seksualności w podręcznikach do „wychowania do życia w rodzinie”. Autorka podaje w nim przykłady stereotypów dotyczących seksualności, jakie można spotkać w niektórych podręcznikach do zajęć z przygotowania do życia w rodzinie. Stereotypy te dotyczą rodziny, płci, aktywności seksualnej, metod sterowania płodnością oraz mniejszości seksualnych. Autorka podkreśla również, że kwestie dotyczące seksualności człowieka, a tym bardziej edukacji seksualnej, zawsze budziły wiele emocji i kontrowersji, co nie sprzyja celom właściwie rozumianej edukacji seksualnej dzieci i młodzieży.

Kolejna, trzecia część książki zatytułowana jest *Seksualność człowieka w aspekcie rozwojowym*. Pierwszy z tekstów tej części, *Biografia seksualna młodych dorosłych*, autorstwa Katarzyny Waszyńskiej, zawiera wyniki badań własnych autorki, których celem było poznanie i analiza historii życia seksualnego (biografii seksualnej) studentów znajdujących się w okresie wczesnej dorosłości. Na podstawie analizy przedmiotu oraz badań pilotażowych autorka wybrała pewne wydarzenia o charakterze seksualnym, które pojawiały się u badanych studentów od dzieciństwa przez adolescencję do wczesnej dorosłości. Jednocześnie prowadząca badania rejestrowała dodatkowe parametry związane z analizowanymi zdarzeniami, takie jak np. towarzyszące emocje, nadawane zdarzeniom znaczenie oraz poziom satysfakcji. Wśród analizowanych zachowań znalazły się: zabawy seksualne w okresie dzieciństwa, masturbacja dziecięca, bycie świadkiem zachowań seksualnych osób dorosłych, masturbacja w okresie dojrzewania, petting, pierwszy orgazm, fantazje seksualne, sny erotyczne i inicjacja seksualna. W badaniach ujęto również zachowania o cechach parafilii: seks grupowy, przyglądanie się zachowaniom seksualnym innych osób, podejmowanie zachowań seksualnych z osobą poniżej 15. roku życia oraz zachowania seksualne z nakładaniem odzieży płci przeciwnej. Otrzymane przez autorkę wyniki stanowią bazę do ciekawych rozważań na temat zachowań seksualnych dzieci, adolescentów i młodych dorosłych.

W kolejnym tekście recenzowanej książki, *Masturbacja dziecięca*, autorki Anna Gulczyńska i Weronika Stefaniak stawiają sobie za cel scharakteryzowanie przyczyn i form dziecięcej masturbacji. Autorki omawiają zarówno normatywne, jak i patologiczne zachowania autoerotyczne. Wskazują również na istotną funkcję prawidłowej edukacji seksualnej dziecka. Nie bez znaczenia dla właściwego rozwoju seksualnego dziecka staje się poziom wiedzy jego rodziców, szczególnie w odniesieniu do zachowań autoerotycznych dziecka. Autorki podkreślają, że większość opiekunów utożsamia czynności związane z autostymulacją dziecka z patologią. Wielu rodziców nie odróżnia zachowań rozwojowych i normalnych od tych, które prowadzą do zaburzenia. Uwagę czytelnika zwraca przyjęty przez autorki pogląd, że to właśnie rodzina stanowi najważniejsze i naturalne środowisko kształtowania wiedzy i postaw dziecka wobec jego własnej seksualności, a szkoła pełni w tym jedynie funkcje pomocniczą. Potrzebna jest otwartość i chęci rodziców do szczerych rozmów, autentyczność i klimat wzajemnego zaufania, by mogli stać się dla własnych dzieci wsparciem w tak ważnym dla ich rozwoju aspekcie.

Alicja Długolecka w tekście *Rozwój psychoseksualny dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością ruchową i intelektualną* porusza kilka istotnych kwestii związanych z budowaniem tożsamości seksualnej w tej grupie młodych osób. Pierwsza z nich dotyczy specyficznego systemu wychowania w rodzinie z niepełnosprawnym dzieckiem, który jest efektem pewnych zachowań dziecka wynikających z jego niepełnosprawności ruchowej lub intelektualnej, a które zmieniają postawę rodziców względem dziecka. Kolejna kwestia dotyczy możliwości zapewnienia dzie-

ciom z niepełnosprawnością ruchową lub intelektualną właściwego środowiska rozwoju akcentującego płciowość dziecka, uwzględniającego odpowiednią do jego rozwoju stymulację, czy tak ważne kontakty z rówieśnikami. Szczęólnego znaczenia nabierają te kwestie wraz z wiekiem dziecka oraz malejącą zdolnością kierowania własnym rozwojem. Autorka zwraca uwagę na konieczność stwarzania przez rodziców obszaru autonomii i samodzielności, a także rozumienia i akceptacji zachowań seksualnych ich dzieci szczególnie w okresie dojrzewania. Kluczowa dla wychowania i edukacji seksualnej jest, zdaniem Alicji Długołęckiej, psychoedukacja seksualna rodziców i opiekunów, a także udzielanie im szerokiego wsparcia niezbędnego w sytuacji długotrwałego przeciążenia, zwłaszcza emocjonalnego.

Interesujące zagadnienie podejmuje Katarzyna Waszyńska w artykule *Fantazje i sny erotyczne w okresie dojrzewania i wczesnej dorosłości*. Autorka omawia wyniki własnych badań prowadzonych na populacji studentów w wieku 22–28 lat. Ich celem było sprawdzenie, czy treść i częstotliwość fantazji i snów erotycznych różnią się w trzech ważnych momentach życia seksualnego człowieka, tj. w okresie dojrzewania, po inicjacji seksualnej i we wczesnej dorosłości. Artykuł zawiera liczne tabele przedstawiające uzyskane wyniki, a także przegląd innych badań z omawianej tematyki.

Trzecią część publikacji zamyka artykuł *Funkcjonowanie seksualne kobiety dojrzałej w okresie poprokreacyjnym* autorstwa Zbigniewa Bielana i Izabeli Stankowskiej. Autorzy poruszają ważną tematykę, która jednak nie jest chętnie podejmowana w opracowaniach i dyskusjach z powodu społecznego naznaczenia. Słusznie zauważają, że choć kobiety w okresie poprokreacyjnym znacząco ograniczają skłonność do mówienia o swoim życiu seksualnym, to jednak ten obszar ich życia wciąż istnieje. Artykuł podejmuje tematy związane z trzema płaszczyznami procesu starzenia wpływającymi na sferę aktywności seksualnej kobiet: biologicznej, socjoekonomicznej i psychicznej. Płaszczyzna biologiczna odnosi się do zmian w funkcjonowaniu fizjologicznym, socjoekonomiczna do przestrzeni, w której żyją kobiety, natomiast płaszczyzna psychiczna koncentruje się na zmianach w sferze procesów psychicznych, osobowości i subiektywnych doświadczeń. Autorzy kończą swoje rozważania cenną konkluzją „styl życia seksualnego dojrzałej kobiety daleki jest od wykorzystania możliwości, jakie współcześnie oferuje medycyna, seksuologia i psychologia, a nade wszystko danego sobie prawa do osiągnięcia możliwie najwyższej jakości życia”.

Ostatnia część publikacji, zatytułowana *Seksualność człowieka w perspektywie społeczno-kulturowej*, zawiera pięć tekstów dotyczących problematyki seksualności człowieka w różnych kontekstach społecznych i kulturowych.

Pierwszy z artykułów, *Wybrane aspekty seksualności studentów w Polsce i we Francji. Kontekst społeczno-kulturowy* autorstwa Eweliny Flatow, stanowi prezentację wyników badań własnych. Badaczka dokonuje porównań wybranych zachowań seksualnych między grupami studentów z Polski i Francji. Przyjęte przez nią pytania badawcze dotyczą rozkładu zmiennych: podejmowanie aktywności seksualnej, podejmowanie aktywności seksualnej z partnerem, wiek inicjacji seksualnej, stosowanie prezerwatywy podczas aktywności seksualnej oraz deklarowanych przyczyn podejmowania aktywności seksualnej bez użycia prezerwatywy. Badania autorki stanowią źródło interesujących obserwacji dotyczących stosowania prezerwatywy jako środka antykoncepcyjnego, co ma znaczenie dla działań profilaktycznych HIV.

W tekście *Jakość i trwałość współczesnych związków partnerskich. Propozycja skali* autorzy, Barbara Jankowiak i Łukasz Kaczmarek, dokonują analizy form życia małżeńskiego i rodzinnego pod kątem ich jakości oraz trwałości. W nieustannie zmieniającej się rzeczywistości społeczno-kulturowej obserwuje się alternatywne wobec małżeństwa, jako podstawowej formy rodziny, style życia społecznego. Spotkamy więc różne układy wzajemnych powiązań seksu-

alnych i rodzinnych, które nie zostały usankcjonowane prawnie i/lub nie mają biologicznego rodzicielstwa⁶. Większość Polaków nadal jednak postrzega małżeństwo jako największą szansę na trwałą relację opartą na zaangażowaniu i miłości. Autorzy przedstawiają różne czynniki, które wpływają na jakość i trwałość takich układów. Barbara Jankowiak przedstawia interesującą propozycję własnej skali do badania tych parametrów, która na obecnym etapie charakteryzuje się trafnością teoretyczną i skłania do dalszych prac rozwijających tę skalę.

Kolejny artykuł autorów Roberta Kowalczyka, Krzysztofa Nowosielskiego, Katarzyny Wąszyńskiej i Joanny Ślusarczyk analizuje *Psychologiczne uwarunkowania wzajemnej atrakcyjności w diadach męskich homoseksualnych*. W badaniach własnych autorów uczestniczyło 46 mężczyzn homoseksualnych tworzących jednopłciowe diady. Analizie poddano takie parametry, jak: płeć psychologiczna, poczucie więzi w diadzie, atrakcyjność wzajemna, wartości, potrzeby. Przedstawione badania zasługują na uwagę, choć ze względu na trudności w realizowaniu tego typu przedsięwzięć empirycznych (ograniczone możliwości dotarcia do osób homoseksualnych, kontekst sytuacyjny prowadzenia badań) uzyskane wyniki autorzy odnoszą ściśle do badanej populacji.

Próbie odpowiedzi na pytanie „Czy istnieją różnice w seksualności osób wychowanych w rodzinie z problemem alkoholowym i osób wychowanych w rodzinie nie dotkniętej tym problemem” podejmuje Monika Filipiak w artykule *Rodziny kontekst problemów seksualnych osób z syndromem DDA*. Autorka prezentuje częściowe wyniki badań własnych szerszego projektu badawczego. Dysponujemy dzisiaj bogatą literaturą dotyczącą psychospołecznego funkcjonowania osób z syndromem DDA. Mało jednak prac dotyczy aspektu seksualności tych osób. Badania autorki przyczyniają się zatem do uzupełniania tego obszaru wiedzy. Wśród analizowanych przez nią parametrów znalazły się: rola seksu (czym jest dla mnie seks), postawy wobec seksu, częstotliwość kontaktów seksualnych, zachowania seksualne o charakterze parafilii. Uzyskane przez badaczkę wyniki sugerują, że rodzic alkoholik oraz wzrastanie w rodzinie alkoholowej mogą predysponować do wystąpienia problemów seksualnych w dorosłym życiu.

Recenzowaną publikację zamyka artykuł Kajetana Tworka *Psycholog i pedagog jako osoby zawiadamiające o popełnieniu przestępstwa i przesłuchiwane w charakterze świadka w postępowaniu karnym – z uwzględnieniem specyfiki przestępstw przeciwko wolności seksualnej*. Podjęta przez autora tematyka jest niezmiernie ważna, gdyż dotyczy zasad prawnych regulujących kwestie poufności przekazywanych w zawodowej relacji pomagania informacji o czynach przestępczych. Autor w przystępny sposób przeprowadza czytelnika przez obowiązujące przepisy prawne regulujące kwestie tajemnicy oraz obowiązku zgłaszania czynów przestępczych (w tym przestępstw przeciwko wolności seksualnej), wskazuje na subtelności różniące obie sytuacje. Omawia również zagadnienia związane z rolą pedagoga i psychologa jako świadka oraz biegłego w postępowaniu karnym. Artykuł jest bardzo pomocny nie tylko pedagogom i psychologom, ale również osobom pełniącym kierownicze funkcje w publicznych instytucjach zatrudniających na etatach pedagogów i psychologów, a także klientom tych osób i instytucji.

Książka *Przemiany seksualności w społeczeństwie współczesnym. Teoria i rzeczywistość* stanowi ciekawą kompozycję różnorodnych spojrzeń na seksualność człowieka. Autorom publikacji udało się podjąć w przystępny sposób niełatwe zagadnienia, a także zgromadzić cenny materiał badawczy. Dla jednego czytelnika może ona stanowić źródło ważnej wiedzy teoretycznej i/lub praktycznej, dla drugiego stać się inspiracją do dalszych poszukiwań czy badań.

Katarzyna Włośniak

⁶ A. Kwak, *Rodzina i jej przemiany*, Warszawa 1994.